

hoogste uiting van hare innerlijke levenskracht. Maar juist daarom is die tijd dan ook bij uitnemendheid dienstig, om dat leven zelf te doen kennen. Indien ooit, dan moet toen juist gebleken zijn, wat er tot dat leven behoort en wat daaraan vreemd is. Indien ergens, dan moet daar juist zijn waar te nemen, hoe het in die kerken met haar samenhang is gesteld.

Wie een onderzoek daarnaar instelt, mag intusschen niet te werk gaan, alsof alle feiten even gewichtig zijn, en alsof het er niet op aankomt waarop hij zijn slotsommen grondt. In gebeurtenissen of omstandigheden die geheel op zich zelve staan, of in woorden en daden van misschien zeer vrome maar ook tevens zeer onkundige menschen, of in kerkelijke handelingen waarvan de rechtmatigheid op zijn minst twijfelachtig is, ligt natuurlijk niet de minste bewijskracht. Maar ook omgekeerd is de slotsom des te vaster, naarmate de gegevens die er aan ten grondslag liggen van te grooter beteekenis zijn. Het is die overweging, die ons bovenal bij het onderzoek leiden moet. En is daardoor juist dan niet tevens aangewezen, dat we inderdaad bij voorkeur te letten hebben op de houding van het kerkelijk Amsterdam?

Immers kan er toch wel geene onzekerheid zijn omtrent de beteekenis, die de Amsterdamsche kerk in die dagen gehad heeft. Dat althans was een punt, waarover alle tijdgenooten het volkomen eens waren. In de oogen der Gereformeerden was die kerk als eene stad op een berg, als een licht op een kandelaar; de gemeente, die had voor te gaan en te leiden, en die aan die roeping voldeed; aller voorspraak en toevlucht en steun in den tijd der verdrukking; niet slechts „Amstelredam”, maar ook, met omzetting van die letters, „d’mater salem” ¹⁾. En van Remonstrantsche zijde werd geoordeeld, dat de naam van »Saturnus” haar wel passen zou; luide werd geklaagd over haar verderfelijken invloed, die zich overal deed gevoelen; als die krachtige tegenstand maar had kunnen gebroken worden, dan zou, naar het oordeel der Remonstranten, hunne zaak wel getriomfeerd hebben; en toen bleek dat de uitslag in hun nadeel zijn zou, toen werd dat voornamelijk toegeschreven aan datzelfde

¹⁾ Deze benaming schijnt afkomstig te zijn van Mr. Vincent van Drielenburch, in wiens pamfletten zij gedurig voorkomt. Wie ze kent, zal intusschen wel begrijpen, dat deze schrijver hier niet wordt aangehaald, om hem onder de woordvoerders der Gereformeerden als het ware op den voorgrond te plaatsen. Maar hoe er van deze zijde over Amsterdam gedacht werd, is te overbekend, dan dat het noodig zou wezen, het hierboven gezegde nog door andere getuigenissen te staven.